

ÂŞIKLAR ÇAY EVİ: GÜNÜMÜZ VAN ÂŞIKLIK GELENEĞİNDEN BİR FASIL

*Abdulselam ARVAS**

ÖZET

Bu çalışmada, Türk âşıklık geleneğinin Van yöresinde devam edegelen icra ortamlarına, Van'da sayısı tespit edilen âşık kahvelerine, günümüzde âşıkların seslerini yerel basın-yayın yoluyla bu yörede daha geniş bir kitleye duyurmalarına ilişkin bilgiler verilecektir. Âşıklık geleneğinin Van'da hala canlı olarak sürdüğünü göstermek amacıyla daha önce kaydedilmiş 24 faslın yalnız birinden örnekler sunulacaktır. Çalışmanın amacı, eski bir geleneğin Anadolu'nun doğusunda yer alan Van yöresinde devam ettiğini ve yapılan fasılların zengin olduğunu verilen örneklerle ortaya koymaktır. Ayrıca dinleyicinin anlatıcısı ne tür durumlarda etkilediğine kısaca değinilecektir. Değişen sosyal yapıyla ve teknolojik gelişmeyle birlikte geleneğin kendi bünyesine farklı unsurlar aldığı da tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Âşıklar, âşıklık geleneği, Van yöresi, âşıklar çay evi, kahve fasılları.

* Okutman, Manas Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Türkçe Öğretimi Bölümü, Bişkek, Kırgızistan, karapapag@hotmail.com.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

**THE CAFE OF THE BARDS: A CHAPTER FROM
TODAY'S MINISTRELSY TRADITION IN THE CITY OF
VAN**

ABSTRACT

In this study, some information will be given about the environment in which the tradition of minstrelsy continues to be performed; about the number of the cafes of the bards which could be fixed; and about that the bards have been able to reach their voices to further masses via local press in Van. In order to show that minstrelsy tradition is still keeping its liveliness, only one example of 24 sections that were recorded previously will be presented. The aim of the study is to reveal, with the given examples that an old tradition is still going on in Van, which is situated in the Eastern part of Turkey, and that the given sections are quite rich. Besides, we will mention that how effective the listener can be on the narrator. We will also try to determine that this tradition has added different elements to its own structure with the changing social milieu and technological development.

Key Words: Bards, the tradition of minstrelsy, Van region, cafe of the bards cafe sections.

Anadolu coğrafyasında süregelen köklü bir geleneğin temsilcisi olan âşıklar, farklı dönemlerde sanatlarını icra etmek çeşitli mekânlar kullanmışlardır. Bir zamanların en değerli sanatkârları olan âşıklar, bazı dönemlerde padişahlar tarafından korunarak saraylara alınmış ve sanatlarını icra etme imkânı bulmuşlardır. Köylü âşıklar, şehir âşıkları gibi sanatlarını saraylarda icra edecek kadar geniş imkânlarla sahip olmasalar da, ya ağa konakları ya köy odaları yahut kahve denilen mekânlar vasıtasıyla gelenek dâhilinde, halka yönelik çeşitli ürünleri ortaya koyma fırsatı yakalamışlardır. Kimi âşıklar ise omuzlarında saz il il dolaşmışlardır. Halk da o dönemin nadide sanatkârlarına teveccüh göstermiş, onları dinleyip desteklemiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Umumiyetle Anadolu'nun her yöresinde mevcut olan âşıklık geleneği, âşık kahvelerinin varlığını da beraberinde getirmiştir. Çünkü bir geleneğin toplumda yer edinmesi, icra ortamıyla bağlantılı bir durumdur. Ortaya çıkan bir sanat, icra ortamında şekillenip dal budak salar. Ağa konakları, saraylar, köy odaları ve kahvelerin yanı sıra, tahminlerimize göre köy meydanları da bu gösterimin olduğu mekânlar kervanına katılır. Çünkü köylerdeki göstermelik eğlencelerin, düğünlerin mekânı köy meydanları olmuştur. Belki gezici âşıkların herhangi bir mekâna bağlı kalmaksızın sürekli dolaştıkları şeklinde bir itiraz ortaya konabilir. Fakat unutulmamalı ki, bu âşıklar uğradıkları yerlerde bir dinleyici kitlesine hitap etmektedirler. Dolayısıyla gösterimlerin sergilendiği, oyunların oynandığı, düğünlerin yapıldığı mutlak manada bir icra ortamı gerekli olmuştur. Bu, en kötü ihtimalle taşrada köy meydanlarının yahut köy odalarının, şehir merkezlerinde ise kahvelerin varlığını göstermektedir.

Folklor mahsullerini anlatıcı, dinleyici ve icra ortamı gibi üç sac ayağına dayalı olarak incelemenin gerekliliği üzerinde duran değişik araştırmalar bulunmaktadır. Folklor alanındaki değerli çalışmalarıyla tanınan İlhan Başgöz, icra ortamında sözlü gelenek ürünlerinin sosyal yapıya bağlı olarak nasıl değiştiğini ortaya koyan bir araştırmasını yayınlamıştır (Başgöz, 1986: 49). Amerika ve Rusya'da farklı bilim adamları, değişik açılardan olsa bile (*Performans Teorisi* ile *Senkretizmi* vurgulayan çalışmalar), bu konuyu açıklığa kavuşturmaya çalışmışlardır (Gaçev, 1958; Gusev, 1967; Bauman, 1984)¹. Özellikle anlatıcının hayatından kesitleri sık sık masallara uyarladığına vurgu yapan Rus yazar Azadowski, kaynak kişinin hayatına ilişkin en detaylı bilgileri dahi kaydetmenin gerekliliğini ortaya koymuştur (Azadowski, 1992: 41). Her ne kadar âşıklık geleneği, folklordan çeşitli yönlerden ayrılıyorsa da gelenek temsilcilerinin kendi eserleri yanında farklı folklor ürünlerini de anlattığı malumdur. Özellikle her iki geleneğin belli bir çerçeve dâhilinde sözlü olarak anlatılması, varyantlar halinde yayılması ve dil, müzik, mimik gibi *senkretik* özellikler taşıması bunların ortak noktalarını gösteren niteliklerdir.

Bu araştırma, Van merkezdeki âşıklar kahvesinde kaydedilen bir programın dinleyiciler tarafından nasıl şekillendirildiğine ve sosyal yapının fasıl üzerinde nasıl etki yaptığına değinmeye çalışmıştır. Bu

¹ Bana, Gaçev ile Gusev gibi Rus araştırmacılarının sözlü gelenek eserlerinde senkretizm üzerine kitap yazdıklarını söyleyip yukarıdaki kaynakların ismini veren saygıdeğer hocam Süleyman Kayıpoğlu'na burada şükranlarımı sunmak bir vefa borcudur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

yazıda *Performans Teorisini Van Âşıklar Çay Evi*'nde geçen fasla doğrudan uygulamayı amaçlamadık. Performans teorisinin uygulanması başka bir çalışmada uygulanacağı için burada sadece, âşık kültürünün yöredeki varlığının devam ettirildiğini göstermek amacıyla haftada bir kez düzenlenen fasıllarda ortaya konan malzeme üzerinde durulacaktır. Bu kısa açıklamadan sonra Van yöresinde geçmiş yıllarda işlevsel bir görev üstlenen âşık kahvelerinden bahsetmek yerinde olacaktır.

1950'li ve 1970'li yıllarda açılmış olan kahvelerden önce, âşık kahvelerine ilişkin pek bilgi sahibi olmasak da, "Aslı ile Kerem" hikâyesinin erkek kahramanı Kerem'in sevgilisini ararken Van'a uğradığını ve buradaki bir kahvede deyişlerini okuduğunu Boratav'dan öğreniyoruz (Boratav, 2000: 222). Başka bir kaynak ise 14. ve 16. asırlarda yaşayan Vanlı âşıkların varlığından bahseder (Türkmen, 1992: 28-46). Bu bilgiler, icra ortamının gerekliliğini göz önüne aldığımızda, o dönemde de kahvelerin olduğunu ispatlar niteliktedir. Van yöresinde kesin olarak varlığını bildiğimiz kahveleri, yöredeki yaşlı ilerlemiş şahıslar bildirmişlerdir. Bunların ifadelerine dayanarak ismi verilebilen âşık kahveleri, Şark Bülbülü (1950) ve Muhabbet (1970) çay evleridir. Yakın tarihte adı geçen kahvelerden biri, usta malî türkü söyleyicisi ve hikâye anlatıcısı Ali Rıza Atacan tarafından 1950'li yıllarda açılmış olanıdır. Diğeriyse, günümüz âşıklarından Celali'nin ağabeyi Davut'un 1970'li yıllarda işlettiği kahvehanedir. Herhalde 70'li yıllar, Van âşıklık geleneği için parlak bir dönem olmalıdır. Çünkü Davut Sulari, bu yıllarda bir seneye yakın yörede kalmış ve Celali ile birlikte fasıllar düzenlemiştir. Ayrıca çok sayıda âşık, hem daha önce hem de bu dönem Van'da düzenlenen fasıllara katılmıştır. Van'ın önemli âşıklarından Celali, bu devrenin ürünüdür. Âşıklığının henüz başında olmasına karşın o zamanlar Davut Sulari'yle rahat atışma yapabilecek yetenektedir. Bugün de geleneğin canlı bir şekilde sürdürüldüğü mekân olan Van âşıklar kahvesi, yörede hayatini sürdürmektedir. Bu mekâna, Âşıklar Çay Evi deniyor. Vanlı âşıkların topluca fasıl düzenlediği ve herkese açık bir yer olan Âşıklar Çay Evi, 1999 yılında emekli olup Erzurum'dan memleketine dönen Mehmet Akçay tarafından açılmıştır. Günümüzde hala Erzurum ve Karslı âşıkların söz konusu kahveye ramazan aylarında geldiğine bu satırların yazarı da şahit olmuştur.² Daha önce, Davut Sulari'nin gerçekleştirmeye çalıştığı görevi Çağları, Erzurum

² Eskiye nazaran sayıları azalan ama Ramazan ayı dolayısıyla gezen ve 07.11.2006 tarihinde Mehmet Akçay'ın işlettiği Âşıklar Çay Evi'nde program yapan bu Âşıklarla ilgili bilgileri farklı bir yazımızda ele almayı düşünmekteyiz. Daha öncede belirtildiği gibi bu makale, Mehmet Akçay'a ait Âşıklar Çay Evi'nde 25.07.2003 tarihli cuma akşamı yapılan faslı ele almıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

dönüşü, âşıklık heves ve heyecanı ile tekrar tesis etmeye başlar. Van'ın güngörmüş büyüklerinden Ali Laleci, Fevzi Leventoğlu, Vanlı Âşık Celali (Celal Yenitürk), Vanlı Âşık Çağları (Mehmet Akçay) ve diğer Vanlı eşrafın söylediğine göre Davut Sulari, Van yöresine âşıklık mesleğini yerleştirme ve âşık yetiştirme düşüncesine sahipmiş. Erzurum âşıkları içinde kalan Çağları'nin benzer bir düşünceyi devam ettirme gayreti ve Celali'nin desteklemesiyle Van'da "Âşık Kahvehanesi Kültürü" oluşmuş, bu durum mahalli ozanların bunlardan etkilenmesine ve âşıklığa merak salmasına sebep olmuştur. Ozanlar her cuma düzenlenen âşık fasılları vasıtasıyla halkın dikkatini çekmeyi başarmışlardır.

Yerel televizyonların, gerek cuma gecesi fasıllarını kameraya alıp yayınlamaları gerekse âşıklara televizyonda program yaptırılmaları, onların daha geniş bir kitleye seslenmelerine ve âşıklık geleneğini tanıtmalarına vesile olmuştur³. Hatta Show TV'nin "Mobil Hayat"⁴, âşıkları programlarına konuk etmiş ve başta İki Nisan gazetesi olmak üzere diğer tüm yerel gazeteler 28 Mart "Belediye Seçimleri" için 10 Mart 2004 tarihinde Vanlı âşıkların atışmasını kaydedip yayınlamıştır. Vanlı âşıkların düzenlediği cuma günü programları genel olarak, Erzurum ve Kars gibi Doğu Anadolu yöre fasıllarıyla paralellik arz eder. Ama farklılıklar da yok değil. Fasılların farklılık arz etmesi, çok değişik sebeplere dayanmaktadır. Bu konuda, detaya girilmeden birkaç sebep şöyle sıralanabilir: Evvela eskisi gibi omuzlarında saz diyar diyar dolaşan gezici âşıkların olmaması, değişen toplum yapısı ve sürekli gelişen teknoloji ile eğlence kültüründe meydana gelen değişiklikler. Tarafımızdan kayda geçirilen âşık fasıllarından bir örnek sunmak, Âşıklar Çay Evinin faaliyetlerini göstermesi ve yöredeki programın değişik yönlerini ortaya koyması açısından yararlı olacaktır. 25 Temmuz 2003 tarihli programın akış düzeni şöyleydi:

Fasıl, Y.Y.Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Halk Edebiyatı Anabilim Dalı Profesörü Süleyman Kayıpoğlu ve Tarih Bölümünde Yard.Doç.Dr. olan Tuncay Ögün'ün kahvede bulunmalarından duyulan memnuniyeti bildiren bir konuşmayla Celali tarafından açılmıştı. Yaşantısını türkülere aktaran Celali, hayatının bir dönemine

³ Ne yazık ki, bütün çabalarımıza rağmen hem Merkür TV hem de Van TV'nin kahvede çekim yaptıkları fasılların ve bu kanallarda âşıklara yaptırıldıkları programların tarihlerine ulaşamadık. Sebebi ise, bu yerel kanal personelinin yapılan çekimlerin ve yaptırılan programların kasetlerine tarih yazmamalarıdır.

⁴ 23-24-25 Nisan 2004 tarihinde Van'da çekim yapan bu programın sunuculuğunu "Konak Kahvaltı Salon"u sahibi Yusuf Konak üstlenmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

ait ilki 7, diğeri 5 kıta olan iki *serküşteyi*⁵ ezgiyle söylemeden önce, bu şiirlerin teşekkülüne sebebiyet veren olayları kısaca anlatmıştı. Anlatılan öyküler, aslında oluşturduğu dörtlüklerde mevcuttu.

Toyun kapısında bekçi durarsan
 Bırak içeriye gireyim emi
 Girme söylerisen kalbim kırarsan
 Fazla durmam biraz durayım emi
 İçimden geliyor türkü söylüyüm
 İnip aşkın deryasını boyliyiüm
 Seni her mecliste tarif eyliyiüm
 Ne istersen hazır vereyiüm emi
 Üç çamlıca veriyüm üç de Yenice
 Gara kısmış alım sen ye iyice
 Yeterki men toya gidim bu gece
 Günül gözüyle göreyiüm emi
 Bulakta anlaştık toya gel dedi
 Men ayniyiüm sen de defi çal dedi
 Birazda büyüyek meni al dedi
 Severek murada ereyiüm emi
 Men olmasam o kız çıkıp oynamaz
 Mennen başkasına ganı gaynamaz
 Aşk sevda çekenler bizi gınamaz
 Aşk ile yanıyor yüreğim emi
 Lüküs yanar ışıık düşer yüzlere
 Mayıl oldum şirin şirin sözlere
 Biri hariç bacı dedim kızlara
 Biriyle muhabbet kovayım emi

⁵ Boratav, Halk Hikâyeciliđi ve Halk Hikâyeleri isimli eserinde *serküşte* terimini baştan geçen küçük türkülü hikâyeler şeklinde açıklar. Boratav, ayrıca Güneydođu'da bu tür eserlere *bozlak*, Doğu Anadolu'da ise *serküşte'nin* haricinde *kaside* dendiğini de belirtmektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 4/3 Spring 2009*

Celali der utanırım bağışla
Toya gidim gönlümü hoşla
Toydan çihim başım kır demir taşla
Elin öpüm halin sorayım emi

(Arşivimizdeki 1 No'lu Kaset)

Sevdiğim seninle seyrana gidek
Sen çölü seyreyle ben ise seni
Kırda gül toplayıp muhabbet edek
Sen gülü seyreyle ben ise seni
Sabah faslı çıksak erek dağına
Öğlen insek Edremit'in bağına
İkinci çekilsek göl kırağına
Sen gölü seyreyle ben ise seni

Uğrayalım Zernabat'a bulağa
Zülfün tara su damlasın yamağa
Akşam dönsek evimize ortağa
Sen tülü seyreyle ben ise seni

Kerem et mehtaba çikalım bile
Mehtap gibi verir cemalin şule
Aşkınla yanarak döneyim küle
Sen külü seyreyle ben ise seni

Âşık Celali der vaslına ersem
Gönül gözü ile didarın görsem
Başım dizin üzere canımı versem

Sen ölü seyreyle ben ise seni (Arşivimizdeki 1 No'lu Kaset)

Celali'nin bu küçük öykülü türkülerini, ezgisiz olarak okuduğu, doğayı tasvir eden ama sevgiliye de göndermelerde bulunan ve;

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Sade berrak sular ile yıkanır
 Saçlarından akan suya hayranam
 Ceylan gibi sağa sola bakınır
 İnce bele fidan boya hayranam

(Arşivimizdeki 1 No'lu Kaset)

dörtlüğü ile başlayan “Hayranam” güzellemesi takip etmişti. Celali'den sonra, daha çok usta malı eserlere ağırlık veren ve dokunaklı bir sese sahip olan Dertli Kazım, sazın tellerini dertli dertli inletmişti. Murat Çobanoğlu'na ait;

Ağ halim mi yok takatim mi yok ah ah
 Gezmeden dünyayı yorulan gönül
 Hele kimi gördüm ise güler eğlenir
 Kendi kaderine darılan gönül aman

(Arşivimizdeki 1 No'lu Kaset)

“Gönül” adlı eseri seslendiren Dertli Kazım'ın türküyü bitirmesiyle Âşık Celali,

Şeyda diyir kız karşımda durmadın
 Kaş oynadıp sınığ gönül ağladın
 Nede verdin sen beden de durmadın
 Ne damışlık geze geze gelen de yar

(Arşivimizdeki 1 No'lu Kaset)

“Gelende Yar” adlı Azeri türküsüyle tekrar fasıla renk katmıştı. Dertli Kazım, okunan Azeri türküsünü müteakiben;

Oğul giderem merdoğlu vala yanam
 Merdoğlu beni beni havar havar halim yar
 Oğul kesmişem benim aksın vala
 Kıymat bilmez oldu beni beni zalim yar

(Arşivimizdeki 1 No'lu Kaset)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 4/3 Spring 2009*

Karşıdan yar geliyor can oy
Fistanı dar geliyor can oy
Men sevdim eller aldı can oy
O bana zor geliyor oy

(Arşivimizdeki 1 No'lu Kaset)

Perşembe gününde çeşme başında
Gözüm bir ela göz bir ela göz
Gözün de güldü gülende kadası canıma düştü
Dedi nişanlıyım öz canlıyam

(Arşivimizdeki 1 No'lu Kaset)

Yakıyor kara gözler yakıyor anam kara gözler
Anam felek yıkmıyor görüyor anam vala yıkıyor
Hain yarım bir bağıt yarım zalim yarım

(Arşivimizdeki 1 No'lu Kaset)

gibi çeşitli yöresel türküleri peş peşe sıralamıştı. Doğal olarak fasıl, sadece böyle türkü ve serküştelerden ibaret değildi. Aynı zamanda fıkralar da anlatılıyordu. Celali, ezan okunurken “Nedir, ne okunur? diye geçerken böyle bakmış ki, adam çıkmış minarede güzelim ezanı okuyor. Dönmüş arkadaşına demiş ki ya bu ne diyor? İşte valla ezan okuyor. Demiş şimdi bir şey söyleyeyim. Yani bunun maladavara zararı yok mu? Demişler yok. Demiş varsın bağırsın.” fıkrasını anlatınca, Çağları de şu fıkrayı söyleyivermişti:

“Şimdi köye bir imam atanır. Çıkar ezan okur, gelir bekler daha hiç kimse gelmemiş. Bu okur, böyle 3-5 gün devam eder. Daha sonra cemaata söyler ki, ben köye imam atandım. Cemaatsiz namaz kılınır mı? Siz niye gelmiyorsunuz? Valla hocam, biz geliriz de kılarız da; ama biz ayakkabımızı çıkartmaktan üşeniriz. Eğer müsaade ederseniz ayakkabılarımızla kılalım. O da der ki, ya mademki ayakkabıdan üşendiniz gelin ayakkabıyla kılın. Cemaatsiz kıldırırmaktansa cemaatli daha Kıldırır. Bir müddet sonra.... Hocanın tayini çıkar başka köye. Bir başka hoca gelir. Bakar ki, cemaat ayakkabıyla namazı kılıyor. Ya ne yapıyorsunuz ayakkabıyla camiye girilir mi?

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009

*Valla o hoca öyle yaptı. Ya hoca yanlış yapmış!
Valla kabul edisen ayakkabıyla, yoksa biz
kılmıyık⁶.*” (Arşivimizdeki 1 No’lu Kaset)

Anlatılan fıkraları, Âşık Celali’nin “Türküler” şiiri, Yaşar Kırmızıyaka’nın “Kırve” ve Abdurrahman Adıyan’ın “41.mektup” adlı çağdaş şiirleri takip etmişti. Yaşar Kırmızıyaka, hece-kafiye gibi unsurları göz önüne alarak şiir yazmasına rağmen Abdurrahman Adıyan, serbest tarz şiirler oluşturuyordu. “Ben” adlı şiirini yazmasına neden olan vakayı anlattıktan sonra onu, ezgisiz okuyan Celali’yi, Çağları giriş konuşması yaparak ve;

Hak muhabbet nefesinden cihanı var eyledi
İki cihan serverini kendine yar eyledi
Evvel nice peygamber resul geldi cihana
En son onu vekil etti emri ihzar eyledi

(Arşivimizdeki 1 No’lu Kaset)

dörtlüğüyle başlayan “Hak Muhabbet” adlı kendine ait divaniyi okuyarak izlemişti. Çağları, Reyhani’den “Kara Yer” türküsünü sunup bitirirken Celali, “Ne Hakkım Vardır” eserini makamsız okumuştur. Abdurrahman Adıyan, üniversitenin ilgisizliğinden dolayı, âşıklara taşlama tarzında atışma yapmalarını teklif edince Celali, “Münker-Nekir” fıkrasını aktarmıştı: “Şimdi adamın birini götürüp mezarlığa koymuşlar. Münkerle nekir gelmiş, gelir gelmez sopaları başlamışlar. Demiş ya durun hele siftah sizden bereket Allah’tan. Böyle yaparsanız kimse gelmez buraya gardaş. Hemen üniversiteyi taşlarsak, bunlar bir daha gelmez Abdurrahman bey. Sabırlı olalım hele.” (Arşivimizdeki 1 No’lu Kaset)

⁶ Gerek şiirler, türküler gerekse fıkralar olsun, alıntıladığımız metinler üzerinde -sözlü gelenek ürünleri olmalarından dolayı- fazla değişiklikler yapmadık. Metinlerin okununca anlaşılır olmalarını sağlamak amacıyla küçük düzeltmeler yapıldı. Örneğin gereksiz tekrar edilen bir kelime varsa, o sözcük metinden çıkarıldı. Onun dışında sözlü gelenek eserlerini edebi metin haline getirme çabasına girilmedi. Böyle bir işlemin yapılması hem doğru değildir hem de folklor bilimine aykırıdır. Ayrıca metinler okununca yerel söyleyişlerin ve sözlü anlatımın metine hâkim olduğu da görülmektedir. Çünkü anlatıcılar, kelimelerin haricinde beden dili denilen mimik, ses tonu ve el-kol hareketlerini kullanmaktadırlar. Bu da, Rusya’da senkretizm, batıda performans teorisi olarak adlandırılan kuramların özetini bize vermektedir. Kısaca dil-mimik-müzik (senkretizm) ve anlatıcı-dinleyici-gelenek (performans) üçlüleri. Senkretizmin kuram olmadığını belirtmekte yarar var. Sadece anlatımın dil, mimik ve müzikten oluştuğunu ve bunlara bakarak incelemenin yapılması gerektiğini vurgular. Yani kuramdan ziyade bir *metod*’dur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Bundan sonra, Üniversitenin ilgisizliğinden yakınan 11'lik heceyle ilk atışma yapılmıştı.

Âşık Celali

Bekledik bekledik bir ses çıkmadı
Hocalarım ayak vermedi nidek
Birçok su bulandı berrak akmadı
Çoğu insan gerçeği görmedi nidek
İlim yuvasıyla açık aramız
Gide gide kayıp oldu töremiz
Eyüp gibi hep kaniyor yaramız
Lokman bir melhemi sürmedi nidek

Hakkı savunanlar geri kalanlar
Ama bildiğine çoktur talanlar
Çoğaldı ortada hırsız çalanlar
Mahkemeler hesap sormadı nidek

Zarar çoktur gözüm yoktur karımda
Dikenler var hep bar kurdu barımda
Bir perinin sevdası bu serimden
Hançerle sinemi yarmadı nidek

Verdiğimiz sözde dururuz derler
Yıkılan yuvayı kurarız derler
Gelirsek yararı sararız derler
Gelinece yarayı sarmayın nidek

Celali der sözün bulsun nihayet
Rabbim nasip etsin kula şahadet
Adalet azaldı çoktu cahalet
Kafayı hak yola yurmadı nidek

Âşık Çağları

Dört yıldır Van'da veririm uğraş
Amacım yerine varmadı nidek
Kimi zenginlik varı sevmiştir
Nefsim başımı kırmadı ne idek
Arzuları oldu batıyor cana
Üç âşık gelmedi hoca bir yan yana
Artık yönünüzü dönün bu yana
Bizim de murada ermedi nidek

Fakirin gayesi bir lokma ekmek
Bizde bu mesleğe vermişiz emek
İşte Celal abi anlatıyor bize ne gerek
Ortaya durumu sürmedi nidek

Sazını perdesine takılar gözler
Âşıktaki bu bilesin Vansızlar
Herkesler gelir bize sevgi ile izler
Kimse bize göğüs germedi nidek

Her ne varsa dostlar ozanların dilinde
Belli eder doğruluğu halinde
Bizim konuşmamız elin elinde
Kimse saatımızın zembereğini

Çağları der sanma size çatarız
Meydanı boz bolduk azıcık atarız
Metamız cevher ucuz satarız
Kimse ipliğimizi örmedi nidek

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

(Arşivimizdeki 1 No'lu Kaset)

Sonradan ise iki aşığın birbirlerini taşlamasına yönelik 8'li hece ölçüsüyle ikinci bir atışma daha yapıldı:

Âşık Çağları

Dinle beni Celal abi
Özlemişim seni valla
Şu gönlümün içerisine
Gizlemişim seni valla

Ben ittim sen de itmedin
Ben ektim sen de bitmedin
Yükü yükledin gitmedin
Bizlemişim seni valla

Türkmenlerden süzülmüşsün
Koyun gibi düzülmüşsün
Eğri büğrü büzülmüşsün
İzlemişim seni valla

Bırak Celal sen bu işi
Düşün hayal ile düşü
Gönlüme verdin ateşi
Közlemişim seni valla

Çağlarıye oldu serde
Hemi derde hemi derde
Her zamanda her bir yerde
Gözlemişim seni celal

Âşık Celali

İçime saldın bir merak
Sızlamışım seni valla
Sen usta ben de çırak
İzlemişim seni valla

Dolu değil yarısın sen
Buğday değil darısın sen
Kokuşmuş bir derisin sen
Tuzlamışım seni valla

Diken yerine gül attım
Haklısın ben seni sattım
Vallahi çok çok şımarttım
Nazlamışım seni valla

Zehir oldu tatlı balım
Yaman olacaktır halım
Ayağına çaktım nalı
Tozlamışım valla seni

Âşık celali der yandım
Âşıklığı kolay sandım
Dallardan dallara kondun
Vızlamışam valla seni

(Arşivimizdeki 1 No'lu Kaset)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Celali, atışmaları müteakiben;

“Bir değil bin derde salsan başımı

Yine de fedadır baş senin için

Zahmet çekip silme akan yaşımı

Koy aksın didemden yaş senin için”

dörtlüğüyle başlayan “Senin İçin” şirini ezgisiz ve Çağları ise

“Ağaran saç tellerimi

Görmeye mi geleceksin

Sensiz geçen yıllarımı

Sormaya mı geleceksin”

kıtasıyla başlayan “Ağaran Saç Telleri” eserini saz eşliğinde sunmuştu. Adeta Celali-Çağları'nın atışma⁷ şölenine dönüşen faslın bu kısmında gene Celali,

“Dedim öyle üzgün durma dedi ki keder

Dedim ki gel beni kırma dedi ki kader

Dedim saçlarınız sırma dedi ki heder

Dedim gelip öreyim mi dedi ki yok yok”

“Dedim-dedi”li şiirini coşkun bir dille makamsız okuyordu ve eskiden yaşamış âşıklarla hikâyecilik geleneğine ilişkin tarafımızdan sorulan suallere cevap veriyordu. Bunu, “Keloğlan” hikâyesi izlemişti. Ardından âşıkların serbest tarz şiire bakışını açıklayan soru-cevaplar geliyordu. “Leyla ile Mecnun” hikâyesi, konuşmanın ve sessizliğin hakim olduğu bir zamanda Celali tarafından anlatılıyordu. Gene istekler üzerine, Reyhani'ye ait “Erzurumlu Gelin” söyleniyordu. Gece Celali'nindi ve bütün hünerlerini sergilemişti. “Kahveci” şiirini ve ozanların tekerlemesi adını verdiği şu dizeleri aktarmıştı:

“Yaşın on turnanın konduğu dala kon

Yaşın yirmi boyun değerli

Yaşın otuz yıllığı topuz

⁷ Buradaki atışma sözcüğü, gelenekte kullanılan teknik bir terimden ziyade, iki aşığın birbirini takip ederek mahsulleri peş peşe sıralamasını ifade etmektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Yaşın kırk bıyıkları kırk
 Yaşın elli her şey belli
 Yaşın altmıştır topuz atmış
 Yaşın yetmiş işin bitmiş
 Yaşın seksen aklın noksan
 Yaşın doksan ha varsan ha yoksan
 Yaşın yüz gözleri düz dereye dümdüz”

(Arşivimizdeki 1 No’lu Kaset)

Daha sonra sazı ve sözü, mahlası Bağdatlı olan Mehmet Balabay alıyordu. Bu ozan, eserlerinde Halk Müziği formatındaki makamlar yanında Türk Sanat Müziği ezgilerine de yer veriyor. Bağdatlı, ilkin, Van’ı 11 ilçesiyle birlikte tanıtan bir eserini ezgisiz okudu. İlk dördlük şöyleydi:

Size anlatım Van’ı
 Etrafın tarihi anı
 Toprağı şehit kanı
 Gez Van’ı gör Van’ı

Bu şiirini “Unutamam Seni”, “Son Sarı Gül” adlı gazel, “Benim Odam”, Âşık Mahsuni’den “Su Ver Leyla” gibi kendisine ait ve usta malı eserler takip etmişti. Bu eserlerden birer kıtayı yazmakta fayda mülâhaza ediyoruz:

Bağdatlıyım aşkımdan ölsem bile
 Bana yaptıkların gelse de dile
 Mecnun edip beni salsan da çöle
 Yine unutamam seni güzelim.

Ben şeydayı bülbülü değil seherde açan gülü isterem
 Ne laleyi ne sümbülü seherde açan gülü isterem
 Dünya malı her ne varsa varsın olsun ellerin
 Ben lalezarda açan ilk değil son sarı gölü isterem.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 4/3 Spring 2009*

Benim odam dört adım
Ağzımda yoktur tadım
Dertler gelir üst üste
Dört duvar dert ortağım

(Arşivimizdeki 1 No'lu Kaset)

Bağdatlı, bazı eserlerinde tapşırıldığı halde bazılarında mahlasını kullanmamaktadır. Mesela, 7'li heceyle söylenen son deyişinde mahlas yoktur. Bu durum ise ona ait eserlerin zamanla başkalarına mal olmasına ya da kolayca anonimleşmesine sebebiyet verebilir. Bu arada Celali, bir kez daha “Leyla” şiirini ezgisiz okumadan kendini alamadı.

Fasıl düzeni böylece yazıldıktan sonra âşık, dinleyici ve icra ortamına dayalı olarak gelenekte meydana gelen değişiklikleri belirtelim. Âşıklık geleneğinin icra ortamında, farklı folklor mahsullerinin anlatılması dini inanca ve değişik sosyal sebeplere dayalı olarak kendine yer bulmaktadır. Örneğin, maldavar ve imam fıkrası yatsı ezanının okunduğu zamana denk gelmekte ve fıkranın anlatılma sebebi olmaktadır. Âşıklar, fıkra veya hikâye gibi herhangi bir folklor mahsulünü anlattıkları zaman, mutlaka o an meydana gelen bir olaya ilintili olarak bunları aktarmaktadırlar. Çağları, “Biz şairler de türkü diyenler de ozanlığı sürdürmek, dinleyicileri alıştırmak için varız.” diyerek bunu açıklamış oluyor. Örneğin Celali, kendilerinin sırf gelenek devam etsin diye çalıp söylediklerini ifade ediyor ve âşık ile keloğlanın hikâyesini bugünkü âşıklarla bağlantı kurarak anlatıyor. Hikâye kısaca şöyle:

“Meşhur bir âşık, her zaman bulunduğu köyde baş köşeye oturup halka deyişler söylemekte, türkülü hikâyeler anlatmaktadır. Bu aşığı dinlemek isteyen Keloğlan ise, daima kapı dışarı ediliyor ve yer verilmiyor. Bir gün âşık, başka bir köye doğru giderken fırtınaya yakalanır. Tesadüf bu ya! Keloğlan'ın çoban olduğu ağıla geliyor. Çobana, beni tanıdın mı? diye sorar. Çoban, “Tanımaz mıyım? Hasretinle yanan Keloğlan'ım” der. Âşık, “Allah'a şükür bir tanıdığa rastladık.” deyip Keloğlan'a, “Atma bir torba saman, sazım da nem kapmasın bir yere.....” diye isteklerini sıralayıverir. Ama, Keloğlan, “Bana bak âşık, vallahi benim gönümce bu karın içinde saz çalıp

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

türkü söylemeyinceye kadar, ne sana, ne atına hiçbir şey yok. Önce benim için çalıp söyle, daha sonra emrettiklerinin hepsi başım gözüm üstüne.” der.⁸ Böylelikle, âşık dertli dertli sazı çalıp şunları söyler:

Men âşık zamana çalar
Zülfün kemana çalar
Bin liraya çalmayan canım
Şimdi bir torba samana çalar
Men âşık zaman oldu
Halimiz yaman oldu
Kazandığım akçalar
Bir torba saman oldu
Men âşık zaman ister
Atım aç saman ister
Keloğlanım ne dağıtıyor
Türküyü heman ister

(Arşivimizdeki 1 No’lu Kaset)

Celali, bu hikâyeyi anlattıktan sonra, canları bin liraya çalmak istemeyenlerin şimdi bir torba samana çaldıklarını eklemiştir. İlk yapılan atışma üniversitenin ilgisizliğine yöneliktir. Bunu üniversiteli hocaların orda bulunmasından istifade ederek çalıp söylemişlerdir. Hatta Âşık Celali, kahvede biz hemen böyle üniversiteyi taşlarsak bunlar kaçır, bir daha da gelmezler demiştir. Ayrıca dinleyicilerin değişik isteklerde bulunması bu fasılda pek yoktu. Ama başka fasıllarda istekler o kadar yoğun oluyordu ki âşıklar türküleri hikâyeye anlatamamaktan şikâyet ediyorlardı. Aslında, dinleyicinin artık uzun türküleri hikâyeleri dinlemeye tahammülleri olmadığı için de bu ürünler pek anlatılmamaktadır. Fasıla iştirak eden Vanlı bir zengin varsa onun istekleri daha çok dikkate alınmaktadır. Van yöresinde icra edilen fasılların en belirgin tarafı hem kafiye-ölçü hem serbest tarz şiir yazan çağdaş şairlerin âşıklarla birlikte oluşu ve programı belli bir düzen dâhilinde uygulamasıdır. Bu da sosyal hayatın değişmesine paralel olarak gelenekselleşmiş pratiklerin uyum

⁸ Bu hikâyeyi, Celali tarafından anlatıldığı şekliyle değil, daha kısa ve derli toplu yazmak için kendi ifadelerimizle aktardık.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

sağlama çabalarını ortaya koyuyor. “Bu durum âşık kültürü için kötü müdür?” sorusuna, tarafımızdan verilecek olan cevap, Van yöresi için kesinlikle “Hayır” olacaktır. Hiç olmazsa eski bir kültürün devamında çağdaş şairler tetikleyici bir rol üstleniyorlar. Bu şairler, âşıkların yerel medyayla daha çok hemhal olmalarına vesile oluyor. Çünkü ne zaman şairlerin çoğu kahveye gelse, orada en azından yerel bir gazete temsilcisi bulunuyor. Keza dinleyici olarak da iyi bir kitle oluşturuyorlar. Bu da fasıl düzenini direkt etkileyen bir faktör olmaktadır. Yörede halktan ziyade, bu şahıslar âşıklara iltifat edip dinliyorlar. Halktan katılanlar da yok değil. Ama süreklilik, bir geleneğin devamında hayati bir önem taşır. Bu sebeplerin hepsi faslı etkileyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Neticede, Vanlı âşıkların mekân olarak, âşıklar kahvesi denen bir yerde çalıp söylediğini ve geleneği canlı olarak devam ettirdiğini göstermek amacıyla hazırlanan bu yazı, sadece kaydedilmiş bir faslı aktardığı halde, programların zenginliğini ortaya koymaktadır. Baştan geçen gerçek olaylarla bağlantılı olarak meydana getirilen ve serküşte denilen kısa türkölü hikâyeler, âşıkların kendi şiir ve deyişleri, usta malı eserler, türköler, fıkralar, tekerlemeler, serbest tarz şiirler, gazeller, Türk Sanat Müziğinden etkiler taşıyan deyişler ve en önemlisi irticalen yapılan atışmalar fasılların zenginliğini ortaya serdiği gibi, geleneğe yeni unsurların girdiğini de göstermektedir. Bu fasılda, âşıkların sayısı fazla olduğu için, onlar daha az sayıda eser sunmuştu. Bazı fasıllarda âşık sayısı az olmaktadır. Böyle bir durumda bir iki âşık 3-4 saatlik bir programı tek başlarına sırtlayabilmektedirler. Çağları ile Dertli Kazım’ın bu şekilde programı yürüttüklerine bizzat biz şahit olduk. Bu, ilk kayda geçirdiğimiz âşıklar kahvesi programıydı. Daha sonra takip ettiğimiz fasıllar da çok renkli geçmişti. Bu yazının amacı dışında oldukları için, onlara burada değinmedik.

KAYNAKÇA

- BAŞGÖZ, İlhan (1986), Folklor Yazıları, İstanbul: Adam Yayınları.
GAÇEV, G (1958), Ot sinkretizma V hudojestvennosti // Voprosı litoraturı- No: 4.
GUSEV, V.E. (1967), Estetika Fol’klora.- L.
BAUMAN, Richard (1984), Verbal Art As Performans, USA: Waveland Press.
AZADOVSKİ, Mark (1992), *Sibiryadan Bir Masal Anası*, (çev. İ. Başgöz), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

BORATAV, Pertev Naili (2000), İzahlı Halk Şiiri Antolojisi, Ankara: Tarih Vakfı Yayınları.

TÜRKMEN, Fikret (1992), Türk Halk Edebiyatının Ermeni Kültürüne Tesiri, İzmir: Kitapevi Yay.

25.07.2003 Tarihli Arşivimizdeki 1 Numaralı Kaset.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*